

บทที่ 5

สรุปการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว 2. เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งในการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว และ 3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งในการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังนี้ 1) ออกแบบรูปแบบหรือกระบวนการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว 2) คัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย 3) ประชุมชี้แจงโครงการ และ 4) ดำเนินการเก็บข้อมูลสำหรับประชากรที่ทำการศึกษาคือ กลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว ได้แก่ สมาชิกกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ จำนวน 77 คน ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยสอบถามความสมัครใจได้ผู้เข้าร่วมโครงการ จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม แบบประเมิน และแบบบันทึก ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสอบถาม การประเมิน และการจัดเวทีชาวบ้าน ศึกษากลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว ตำบลลุดงเหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปโดยการแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุปการวิจัย

1. สถานการณ์การดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว

1) สภาพทางสังคม สมาชิกเป็นเพศหญิงร้อยละ 53.33 และเพศชายร้อยละ 46.67 มีอายุเฉลี่ย 55 ปี ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ระหว่าง 51-60 ปี ระดับการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีตำแหน่งเป็นกรรมการหมู่บ้านมากที่สุดร้อยละ 43.33 และเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาว

2) สภาพทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่สมาชิกมีอาชีพเสริมโดยทำนามากที่สุด ร้อยละ 96.67 รองลงมาคือทำไร่ ร้อยละ 50.00

3) สภาพการผลิตข้าวอินทรีย์ พื้นที่ปลูกข้าวของสมาชิกมีพื้นที่ปลูกข้าวเฉลี่ย 12.03 ไร่ เป็นของตนเองเฉลี่ย 10.43 ไร่ เป็นพื้นที่เช่าเฉลี่ย 9.63 ไร่ โดยมีพื้นที่ปลูกข้าวอินทรีย์เฉลี่ย 4.60 ไร่ ผลผลิตข้าวอินทรีย์เฉลี่ย 429.50 กก./ไร่ และราคาผลผลิตข้าวอินทรีย์เฉลี่ย 22.00 บาท/กก. ลักษณะดินของสมาชิกส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย รองลงมาเป็นดินเหนียว และ ดินร่วน ความ

อุดมสมบูรณ์ของดินปานกลางร้อยละ 66.67 รองลงมาคือมากที่สุด และมาก ร้อยละ 16.67 เท่ากัน แหล่งน้ำส่วนใหญ่ใช้น้ำฝน แหล่งเงินทุนในการปลูกข้าวใช้ทุนส่วนตัว แหล่งเมล็ดพันธุ์มาจากสำนักงานเกษตรอำเภอ และซื้อ พันธุ์ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 แรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 2.30 คน และแรงงานจ้าง จ้างเฉลี่ย 1.83 คน เครื่องจักร ส่วนใหญ่เป็นรถไถแทรกเตอร์ รองลงมาคือ รถไถเดินตาม และรถเกี่ยวรวงข้าว ไม่มีการรับรองมาตรฐานการผลิตข้าวอินทรีย์ แหล่งจำหน่ายผลผลิตข้าว ส่วนใหญ่เป็นผู้บริโภค วิธีการจำหน่ายผลผลิต ส่วนใหญ่จะจำหน่ายด้วยตนเอง

2. การพัฒนาความเข้มแข็งในการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้าน

สายยาว ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

- 1) การกำหนดเป้าหมายและจัดทำตัวชี้วัดที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็ง
- 2) การประเมินกลุ่มก่อนการพัฒนาตามตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้น เพื่อชี้ให้เห็นถึงสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของกลุ่ม
- 3) การจัดทำยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการพัฒนา
- 4) การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างศูนย์เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนา
- 5) การปรับแผนปฏิบัติการพัฒนา
- 6) การติดตามการดำเนินงานพัฒนา
- 7) การประเมินกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวหลังการพัฒนา

3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้าน มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่สำคัญต่างๆ ดังนี้

1) ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

(1) สมาชิก

- มีความเข้าใจในหลักการและวัตถุประสงค์ของกลุ่ม
- การจัดสรรเวลาจากภาระงานและการให้ความสำคัญต่อการพัฒนากลุ่ม
- ความเชื่อมั่นในการผลิตและการจำหน่าย
- การมีส่วนร่วมของสมาชิก
- ความเอาใจใส่และความรู้ในการผลิต

(2) ปรระธาน/กรรรมการ

- ภาระงานต่าง
- ลักษณะการเป็นผู้นำ
- ความตั้งใจและให้ความสำคัญในการพัฒนากลุ่ม
- ความซื่อสัตย์

(3) ระบบการบริหารงาน ได้แก่

- เป้าหมายและอุดมการณ์ที่ชัดเจน
- แผนการพัฒนา
- คณะทำงานและการกระจายภาระงาน
- ระบบตรวจสอบ
- กฎระเบียบข้อบังคับ
- การประชาสัมพันธ์สื่อสาร
- การแบ่งปันผลประโยชน์
- ระบบการควบคุมตรวจสอบมาตรฐานการผลิต
- การประสานงานและการสร้างเครือข่าย

(4) ระบบการผลิต ได้แก่ การทำกันชน การปรับปรุงดินด้วยกลบตอฟาง การบันทึกการผลิต และการตัดพันธุ์ปน

(5) ระบบการเรียนรู้ ได้แก่

- การเรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการตลาด
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอกกลุ่มเครือข่ายและการศึกษาดูงาน
- ผู้สืบทอด
- ผู้รู้ ผู้อาวุโส

2) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

- (1) ภัยธรรมชาติ เช่น น้ำ ด้รรูพีช
- (2) ปัจจัยการผลิต ได้แก่ ราคาปัจจัยการผลิต ปริมาณและคุณภาพของเมล็ดพันธุ์
- (3) พ่อค้าคนกลาง
- (4) หน่วยงานสนับสนุน ด้านการส่งเสริมด้านความรู้ การสร้างความตระหนักถึงผลกระทบจากการใช้สารเคมี การจัดตลาดกลาง การจัดตั้งสวัสดิการชาวนา การติดตามกระตุ้น

ให้นำแผนไปดำเนินการ การตรวจสอบรับรองมาตรฐานสินค้า การส่งเสริมการตลาด นโยบายการส่งเสริมครอบครัวทุกด้าน การจัดระบบชลประทาน

(5) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ควรมีบทบาทในการส่งเสริมสนับสนุนในด้านต่างๆ ได้แก่ การสนับสนุนงบประมาณในด้านต่าง ๆ การมีส่วนร่วมในการพัฒนากลุ่ม การรับซื้อผลผลิตจากสมาชิกเพื่อกระจายให้กลุ่มได้นำไปใช้

การอภิปรายผล

จากผลการศึกษาสถานการณ์การดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาวพบว่า ส่วนใหญ่การผลิตข้าวอินทรีย์สมาชิกยังมีการผลิตกันค่อนข้างน้อยเฉลี่ยครัวเรือนละ 4.6 ไร่ ไม่มีการตรวจสอบรับรองแปลงผลิต ผลผลิตจึงไม่มีมาตรฐานรองรับ และเมื่อประเมินความเข้มแข็งของกลุ่มทั้ง 7 ด้าน พบว่า กลุ่มไม่มีการจัดการการตลาด เนื่องจากที่ผ่านมากการผลิตข้าวอินทรีย์เป็นเพียงการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนมีการจำหน่ายบ้างจากผลผลิตที่เหลือจากการบริโภค และการทำกิจกรรมของกลุ่มในด้านการจัดการเงินทุนของกลุ่มยังไม่ได้มีการดำเนินการ เพราะยังไม่มีการค้าในธุรกิจในการจำหน่ายข้าวและการระดมทุนจากสมาชิก จึงยังไม่มีเงินกองทุน ทั้งนี้เพราะสมาชิกเพิ่งมีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ ภายหลังจากการรวมกลุ่มเริ่มมีการกำหนดเป้าหมาย การวางแผนงาน จัดแบ่งหน้าที่ กำหนดกฎระเบียบจึงทำให้การจัดการกลุ่มยังไม่เป็นระบบมากนัก ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาของกลุ่มที่ นที ขลิบทอง (2548) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาในกลุ่มในระยะก่อตั้งกลุ่มซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญต้องมีการค้นหาผู้นำ หาความต้องการของสมาชิกซึ่งก็คือเป้าหมายที่สมาชิกรวมตัวกันนั่นเอง

การพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว คณะผู้วิจัยได้ศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนของสัจจา บรรจงศิริ และคณะ (2550) และการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของสัจจา บรรจงศิริ และบุญญฤทธิ์ มุ่งจงกลาง (2551) การบริหารงานของ Gulick อ้างถึงในอุทัย เลหาหิเชียร (2540) ที่เรียกว่า POSDCoRB และข้อมูลปฐมภูมิโดยการสอบถามถึงสถานการณ์การดำเนินงานของกลุ่ม คณะผู้วิจัยได้นำมาพัฒนาเป็นรูปแบบการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว ประกอบด้วย ขั้นตอนต่าง ๆ ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายและจัดทำตัวชี้วัดที่สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็ง การประเมินกลุ่มก่อนการพัฒนา การจัดทำยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการพัฒนา การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปรับแผนปฏิบัติการพัฒนา การติดตามการดำเนินงานพัฒนา และการประเมินกลุ่มหลังการพัฒนา จากนั้นได้นำรูปแบบดังกล่าวไปนำเสนอในการประชุมกลุ่มเพื่อระดมสมอง ผลการระดม

สมองที่ประชุมเห็นด้วยกับรูปแบบดังกล่าว จากกระบวนการการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาว เห็นได้ว่าสอดคล้องกับหลักการบริหารเชิงกลยุทธ์ที่ดีของ อนันต์ บุญสนอง (2548) ที่อธิบายว่าควรประกอบด้วย การประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมา การประเมินสถานะแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในองค์กร (SWOT analysis) การวางยุทธศาสตร์ การวางแผนการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์ และการควบคุมโดยการติดตามกระตุ้นการดำเนินงาน และสุดท้ายเป็นการประเมินผลโดยการวัดผลการดำเนินงานกับมาตรฐานตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้น ซึ่งแนวทางการบริหารเชิงกลยุทธ์ดังกล่าว ธนชัย ยมจินดา (2548) กล่าวว่า ทำให้การบริหารงานในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน สามารถควบคุมการใช้ทรัพยากรที่จำกัดให้เกิดผลสูงสุด สามารถตอบสนองต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ และเกิดความยั่งยืนในระยะยาว

เมื่อนำกระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ชุมชนบ้านสายยาวไปดำเนินการจนครบทุกขั้นตอน ผลประเมินผลความเข้มแข็งของกลุ่มภายหลังการพัฒนาทั้ง 7 ด้าน ได้แก่ ด้านกลุ่มและการบริหารกลุ่ม ด้านโครงสร้างและการคัดเลือกกรรมการ ด้านการผลิตข้าวอินทรีย์ ด้านการเรียนรู้ ภูมิปัญญา และการพัฒนาสมาชิก ด้านการตลาด ด้านการจัดการเงินทุนของกลุ่ม ด้านกิจกรรมของกลุ่ม และด้านการประเมินผลลัพธ์ในการดำเนินงาน พบว่า ส่วนใหญ่พบว่ามีการพัฒนาขึ้นในเกือบทุกตัวชี้วัด มีเพียงบางประเด็นที่กลุ่มยังไม่พัฒนา ได้แก่ ด้านการผลิตข้าวอินทรีย์ในเรื่องการขอรับรองมาตรฐานข้าวอินทรีย์ และด้านการตลาด เนื่องจากในช่วงการประเมินยังไม่ถึงช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวจึงไม่มีการประเมิน และยังไม่มียieldผลิตจึงไม่มีการดำเนินการด้านการตลาด การที่กลุ่มมีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจาก ในขั้นตอนการพัฒนาความเข้มแข็งกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวนอกจากประยุกต์ใช้รูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนของ สัจจา บรรจงศิริ และคณะ (2550) และวิสาหกิจชุมชนของ สัจจา บรรจงศิริ และบุญญฤทธิ์ มุ่งจงกลาง (2551) หลักการบริหารงานของ Gulick อ่างถึงในอุทัย เลหาหิเชียร (2540) ที่เรียกว่า POSDCoRB กับหลักการบริหารเชิงกลยุทธ์ของ อนันต์ บุญสนอง (2548) แล้วยังนำหลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่นักพัฒนาประจำพื้นที่ ผู้นำกลุ่ม ประธานกรรมการและสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาว ทำให้ผลการดำเนินงานพัฒนากลุ่มเมื่อสรุปจากการเปรียบเทียบและประเมินผลความเข้มแข็งก่อนและหลังจากการพัฒนาพบว่า กลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวมีระดับความเข้มแข็งในแต่ละตัวชี้วัดเพิ่มขึ้น การที่กลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวมีการพัฒนาขึ้น เนื่องจากรูปแบบการพัฒนาเป็นกระบวนการพัฒนาที่ใช้การมีส่วนร่วมของผู้นำกลุ่ม และสมาชิกเป็นหลัก กล่าวคือ พบว่าก่อนที่จะดำเนินการพัฒนา ได้มีการประชุมเจ้าหน้าที่นักพัฒนาประจำพื้นที่ ผู้นำกลุ่ม และตัวแทนสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาว เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจในการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาว แล้วให้กลุ่มผู้ผลิตข้าว

อินทรีบ้านสายยาวตัดสินใจว่าจะยินดีที่จะทำงานพัฒนาร่วมกันหรือไม่ เพราะในกระบวนการทำงาน ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องกับกลุ่มตลอดกระบวนการ ถ้าขาดการมีส่วนร่วมงานพัฒนา ก็ไม่สามารถดำเนินการได้ หลังจากนั้นก็มาร่วมกันกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา และจัดทำ องค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยการจัดเวทีสัมมนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ นักพัฒนาประจำพื้นที่ ผู้นำ และสมาชิก เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายในการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา และองค์ประกอบตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้นสามารถวัดได้และสะท้อนภาพความเข้มแข็งของกลุ่ม ตามศักยภาพที่ควรจะเป็นมาเป็นหลักในการกำหนดตัวชี้วัด หลังจากนั้นทำเวทีชาวบ้านโดยให้สมาชิก ประเมินความเข้มแข็งของกลุ่มตามตัวชี้วัดที่จัดทำขึ้น จากนั้นรวบรวมผลการประเมินสรุปและ นำเสนอให้สมาชิกทราบ ซึ่งผลการประเมินที่ได้จะสะท้อนให้เห็นภาพของกลุ่มตามความเห็นของ สมาชิก สมาชิกจะเกิดการเรียนรู้ว่ากลุ่มของเรามีอะไรหลายอย่างที่ด้อยกว่าภาคภูมิใจต้องรักษาไว้ และมี อะไรบ้างที่ยังต้องพัฒนาและเกิดความตระหนักถึงข้อจำกัดต่าง ๆ เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ระหว่างสมาชิกด้วยกันและนักวิจัย ถึงผลที่เกิดและแนวทางในการพัฒนา นอกจากนี้ผลการประเมิน ที่ได้ยังใช้ในการเปรียบเทียบผลการประเมินที่เกิดภายหลังการพัฒนาอีกด้วย หลังจากนั้นจัดประชุม เพื่อจัดทำยุทธศาสตร์ โดยการสัมมนาแบบมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ นักพัฒนาประจำพื้นที่ ผู้นำ กลุ่ม และสมาชิกกลุ่ม โดยเริ่มจากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ร่วมกับผลการ ประเมินกลุ่มผู้ผลิต เพื่อกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา ให้มีการนำเสนอผลและวิพากษ์กัน ใน ภาพรวม เพื่อให้ยุทธศาสตร์นั้นสามารถตอบสนองต่อการพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อได้ ยุทธศาสตร์ก็เป็นขั้นตอนการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนากลุ่มตามกรอบยุทธศาสตร์ต่าง ๆ การทำ แผนปฏิบัติการพัฒนานั้นมีผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สมาชิกกลุ่มผู้ผลิตชาวอินทรีบ้านสายยาว เจ้าหน้าที่ นักพัฒนาประจำพื้นที่ ผู้นำกลุ่ม มาช่วยจัดทำและพิจารณาแผนให้มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ต้องการการสนับสนุนจากใครในด้านใดอย่างไรบ้าง โดยใช้เวทีชาวบ้าน แผนที่ได้จึงเกิดขึ้นมาโดย กลุ่ม ภายใต้การสนับสนุนตามศักยภาพของผู้เกี่ยวข้อง ทำให้แผนมีความชัดเจน ปฏิบัติได้ และสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ เพื่อเป็นการกระตุ้นให้มีการนำแผนไปปฏิบัติ หรือ แก้ไขปัญหาจากการนำแผนไปปฏิบัติ ได้มีการติดตามการดำเนินงานของกลุ่ม โดยนักวิจัยและ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำพื้นที่ สุดท้ายผลการดำเนินงานพัฒนาจึงสะท้อนออกมาให้เห็นใน ภาพของผลการประเมินภายหลังจากการพัฒนาว่า ในแต่ละองค์ประกอบของตัวชี้วัดนั้น มีการ พัฒนาขึ้นมาเกือบทุกองค์ประกอบ ผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นมานี้ทุกคนที่มีส่วนร่วมได้รับรู้ รับทราบ และปฏิบัติร่วมกัน ผลที่เกิดจากการพัฒนามิใช่ทำให้กลุ่มเข้มแข็งเท่านั้น แต่ยังมีผลไปสู่ระดับการมี ส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ทำให้เกิดการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้าใจใน การทำงานพัฒนาตามบทบาทของตน เห็นได้ว่าลักษณะการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องต่างๆและ

สมาชิกกลุ่มเป็นการมีส่วนร่วมตั้งแต่ร่วมคิดพิจารณาตัดสินใจ การเสนอปัญหาที่เกิดตลอดจนแนวทางการแก้ไขอันนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเต็มที่ จนผลที่ได้สะท้อนกลับมาในรูปของการพัฒนากลุ่มที่มีความเข้มแข็งขึ้น การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ ฌรงค์ มหรรณพ และดุสิต เวชกิจ (2534) กล่าวว่า เป็นการมีส่วนร่วมในระดับอุดมคติ กล่าวคือ ถ้าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับองค์กรประชาชนจนถึงระดับดังกล่าวการดำเนินงานส่งเสริมย่อมบรรลุวัตถุประสงค์ได้โดยง่าย ก่อให้เกิดพลังในการผลักดันให้องค์กรประสบผลสำเร็จ

กระบวนการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวที่ดำเนินการนั้นนอกจากใช้หลักการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญทำให้การพัฒนาเป็นระบบคือกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นับตั้งแต่การแลกเปลี่ยนกันเองระหว่างสมาชิก เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และนักวิจัยที่เกิดในระหว่างกระบวนการวิจัย นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านโคกแดง ตำบลท่อม อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ที่มีการดำเนินกิจกรรมการผลิตข้าวอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานและมีการส่งออกข้าวอินทรีย์ไปจำหน่ายยังต่างประเทศ

การดำเนินงานการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวที่กล่าวไปแล้วในเบื้องต้นจะพบว่า การพัฒนากลุ่มไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ไม่สามารถดำเนินการได้โดยสมาชิกกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวแต่เพียงฝ่ายเดียว จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

หน่วยงานในระดับนโยบาย ควรพิจารณากำหนดนโยบายในการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ด้านต่าง ๆ ดังนี้ นโยบายด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนา นโยบายด้านการส่งเสริมการอาชีพ นโยบายด้านการสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร นโยบายด้านการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิต และนโยบายด้านการขยายระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน

หน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาในพื้นที่ ควรส่งเสริมให้กลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวจัดทำศูนย์เรียนรู้ พัฒนาผู้นำและสมาชิกให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องกลุ่ม การเป็นพี่เลี้ยงในการสร้างระบบการบริหารงานที่ดี การกระตุ้นส่งเสริมให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม การจัดการอบรมให้ความรู้ด้านการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายในครัวเรือน การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะเข้ามาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ กับกลุ่ม การส่งเสริมพัฒนากลุ่มให้มีความมั่นใจในการผลิต การติดตามการดำเนินงานตลอดจนให้คำปรึกษาข้อเสนอแนะ การส่งเสริมการจัดการความรู้ การสรุปบทเรียน การประมวลความรู้ที่ได้จากการดำเนินงาน การส่งเสริมในด้านการสร้างเครือข่ายกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ การส่งเสริมให้สมาชิกรวมกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ การส่งเสริมให้กลุ่มผลิตปัจจัยการผลิตเอง ผลิตสินค้าและแปรรูปเพิ่มมูลค่า

ด้านองค์การบริหารส่วนตำบล การสนับสนุนสินเชื่อปลอดดอกเบี้ยให้กลุ่ม การสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อจัดซื้อเครื่องจักรกลท่อนแรงต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการผลิต และระบบสาธารณูปโภค

ตามความเหมาะสม การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวตามความเหมาะสม การเป็นที่ปรึกษา เป็นต้น

สำหรับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาว จากผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาวมี 2 ด้าน คือ ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย สมาชิก ผู้นำ ระบบการบริหารงาน การเรียนรู้ของสมาชิก ผู้สืบทอด และผู้อาวุโส ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภัยธรรมชาติ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิต พ่อค้า หน่วยงาน สนับสนุน และหน่วยงานท้องถิ่น ปัจจัยที่กล่าวมานี้มีหลายปัจจัยที่สอดคล้องกับผลการศึกษาของสัจจา บรรจงศิริและคณะ (2550) ที่ได้พัฒนารูปแบบกระบวนการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนและจากผลการดำเนินงานพัฒนาวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวของ สัจจา บรรจงศิริ และบุญญฤทธิ มุ่งจงกลาง (2551) พบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา 2 ด้านคือปัจจัยภายใน ได้แก่ ปัจจัยบุคคลที่เป็น ประธาน/กรรมการและสมาชิก ระบบการบริหารงาน การทำศูนย์เรียนรู้ และการเรียนรู้ของสมาชิก ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภัยธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต พ่อค้าคนกลาง และหน่วยงานสนับสนุนทั้งภาครัฐ และ ท้องถิ่นวิสาหกิจชุมชน พบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ได้แก่ ปัจจัยภายใน คือตัวสมาชิก ประธาน/กรรมการที่เป็นผู้นำกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์บ้านสายยาว การบริหารงานการพัฒนาที่เป็นระบบ และการเรียนรู้เรื่องการผลิตข้าว ส่วนปัจจัยภายนอกได้แก่ ภัยธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต/เครื่องจักร เครื่องทุนแรง พ่อค้าคนกลาง/พ่อค้าเมล็ดพันธุ์ และหน่วยงานที่สนับสนุนต่าง ๆ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลกระทบต่อการทำงานพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนและวิสาหกิจชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ที่ได้ศึกษากับศูนย์บริการสมาชิกนิคมสร้างตนเองว่า ความสามารถในการทำให้องค์กรประชาชนพึ่งตนเองได้คือ ผู้นำหรือกรรมการต้องตั้งใจ ซื่อสัตย์ ยอมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิก ตลอดจนมีความสามารถในการบริหาร สมาชิกต้องให้ความร่วมมือเสียสละ และเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน การบริหารต้องมีระบบ ตรวจสอบได้ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ต้องเอื้ออำนวย องค์กรสนับสนุนต้องมีความยืดหยุ่นในด้านเวลา งบประมาณ และมีอิสระในการปฏิบัติงาน นักพัฒนาต้องมีความจริงใจ ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นแรงผลักดันให้งานพัฒนากลุ่มประสบผลสำเร็จอย่างรวดเร็วและเป็นรูปธรรมอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยในการนำผลการวิจัยไปใช้ จากผลการวิจัยพบว่ามีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ดังนี้

1) ขั้นตอนการการกำหนดเป้าหมายและองค์ประกอบตัวชี้วัด ต้องกำหนดบนพื้นฐานและบริบทของกลุ่มที่กลุ่มสามารถดำเนินการได้ ทำให้การนำผลในเรื่องนี้ไปใช้ในแต่ละกลุ่ม/ชุมชนอาจแตกต่างกัน และเมื่อกลุ่มสามารถดำเนินการได้ตามตัวชี้วัดควรมีการปรับตัวชี้วัดและเกณฑ์ให้เข้มข้นขึ้นเพื่อความก้าวหน้าในระดับที่สูงขึ้นในปีต่อไป

2) การจัดทำแผนงานของกลุ่มควรมีการนำเสนอแผนต่อผู้เกี่ยวข้องทราบเพื่อให้แต่ละส่วนนำไปจัดทำเป็นแผนงานส่งเสริมสนับสนุนตามภารกิจของแต่ละหน่วยงานต่อไป

3) การจัดทำแผนงานของกลุ่มควรมีการกำหนดเป็นแผนระยะต่างๆ เช่น แผนระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว แต่ละระยะต้องทำอะไร

4) ขั้นตอนการเรียนรู้ต้องเกิดขึ้นตลอดกระบวนการพัฒนาตามความต้องการของสมาชิก และหลากหลายรูปแบบทั้งการอบรม การฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง การแลกเปลี่ยนภายในกลุ่ม และเรียนรู้จากสื่อต่างๆ การมีนาแปลงรวมเพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และความร่วมมือของสมาชิก การศึกษาดูงานกับกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ที่ประสบผลสำเร็จและต้องมีการสรุปและถอดบทเรียนจากการศึกษาดูงานพร้อมนำเสนอข้อคิดที่ได้

5) การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ควรศึกษาตลาดเป้าหมายของกลุ่มก่อนว่าต้องการมาตรฐานแบบไหน มาตรฐานหนึ่งที่ได้รับการยอมรับระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคคือ มาตรฐานการรับรองแบบมีส่วนร่วม (PGS : participatory guarantee system) ที่มีต้นทุนค่าใช้จ่ายน้อย และเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคอย่างกว้างขวาง

6) การสื่อสารกับกลุ่มต้นแบบเพื่อการสร้างความร่วมมือกันตั้งแต่การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ปัจจัยการผลิต และการขายผลผลิต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

1) การศึกษาโซ่อุปทานการผลิตสินค้าข้าวอินทรีย์ของกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ในแต่ละพื้นที่เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำแผนการตลาดและการผลิตตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ

2) การประเมินผลการพัฒนาภายหลังจากการพัฒนาในกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ที่ได้นำรูปแบบการพัฒนาดังกล่าวไปใช้ว่าได้ผลในระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาวอย่างไร มี

ผลกระทบอย่างไร และมีปัจจัยอะไรบ้างที่ผลักดันให้มีการนำรูปแบบการพัฒนาดังกล่าวไปในการพัฒนา

3) การสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มผู้ผลิตข้าวอินทรีย์ หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน เพื่อให้แต่ละส่วนได้ทราบบทบาทหน้าที่และแนวทางส่งเสริมความร่วมมือในระดับต่างๆ ต่อไป

4) การศึกษาระบบการเพิ่มมูลค่าข้าวอินทรีย์เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มักขายข้าวให้กับโรงสีในลักษณะข้าวเปลือกทำให้ได้ราคาต่ำเกษตรกรจึงควรหาแนวทางการเพิ่มมูลค่าอาจโดยการรวมกลุ่มกันสีหรือหรือแปรรูปเป็นข้าวสารบรรจุถุง การรวมกลุ่มกันผลิตปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยหมัก สารชีวภัณฑ์ เมล็ดพันธุ์ เป็นต้น

5) เกษตรกรในปัจจุบันมักมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีแผนใหม่ที่ใช้ทุนสูงและมีผลกระทบจึงน่าจะมีการศึกษารวบรวมภูมิปัญญาที่สำคัญของการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาที่มีให้สามารถนำมาใช้ในการดำเนินการผลิตได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนต่อไป

6) แนวทางการส่งเสริมการรับรองมาตรฐานการผลิตข้าวอินทรีย์เพราะกลุ่มเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้น้อยมาก

